لادانی واتایی لە دەقە شیعرییەکانی (عەبدولقادر سەعید)دا

فازیل مەجید مەحمود[١] - سەنگەر عەسکەر محەمەد[٢]

[١+٢]بەشی کوردی، کۆلێژی زمان، زانکۆی چەرمو، چەمچەماڵ، هەرێمی کوردستان، عێراق.

پوختە:

لادان یەکێکە لەو تایبەتمەندییانەی، کە شاعیر لە بنیاتنانی دەقی شیعریدا بەکاریدەهێنێت و لەو ڕێگەیەوە بیر و هەست و سۆزی دەردەبڕێت، بەڵام ئەم دەربڕینە بە زمانێکە تەواو جیاوازە لە زمانی ئاسایی، بۆیە شاعیر پەنادەباتە بەر بەکارهێنانی زمانێکی سەرنجڕاکێش بۆ بەرجەستەکردنی شیعرێکی هونەری. لەم نێوەندەیشدا لادانی واتایی ڕۆڵێکی بەرچاو لە بەخشینی ئیستاتیکا بە شیعردا دەگێڕێت. لەم ڕوانگەیەوە توێژینەوەکەمان بە ناونیشانی (لادانی واتایی لە دەقە شیعرییەکانی عەبدولقادر سەعید)دا هەوڵ دەدات وەڵامی ئەو پرسیارە بداتەوە، کە ئایا شاعیر توانیویەتی بە شێوەیەکی هونەری لادانە واتاییەکان لە دەقە شیعرییەکانیدا بەرجەستە بکات؟

لە کۆتایشدا ئەنجامەکان و سەرچاوە بەکارهاتوەکان و پوختەی توێژینەوەکە بەزمانی ئینگلیزی خراونەتەڕو.

کلیلە وشەکان: لادان، لادانی واتایی، لێکچواندن، خواستن، دژیەک.

Article Info:

DOI: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8
Received: 04-July-2022
Accepted: 25-July-2022
Published: 29-June-2023
Corresponding Author's E-mail:
fadhil.Qasim@university.edu.iq
sangar.askar@charmouniversity.org
This work is licensed under CC-BY-NC-ND 4.0
Copyright©2023 Journal of University of Raparin.

پێشەکی:

لادان یەکێکە لە تایبەتمەندییەکانی شیعر و وەک یەکێک لە دیاردە گرنگەکانی لێکۆڵینەوەی زمانەوانی و شێوازگەری لە زمانی شیعری دەکۆڵێتەوە، بێشک هەر شاعیرە و ڕێچکە و شێوازێکی تایبەت بەکاردەهێنێت بۆ دەربڕینی زمانە شیعرییەکەی، بەجۆرێک هەر لادانێک لە یاسا و ڕێساکانی زمان، دەکرێت گریمانەی بەرهەمهاتنی دەقی ئەدەبی لێبکرێت، بۆیە لادان لە هەمو ئاستەکانی زمان دروستدەبێت، بەو مانایەی شاعیر بەمەبەستی گەیاندنی واتای نوێ و گونجاندنی کێش و سەروا و دورکەوتنەوە لە یاسا باو و بەکارهاتوەکانی زمان، لادان لە شیعرەکانیدا بەرجەستەدەکات، بۆیە لەم نێوەندەدا لادانی واتایی بونیادێکی گرنگ لە شیعری شاعیراندا پێکدەهێنێت، لەم سۆنگەیەشەوە دیوانە شیعرییەکانی (عەبدولقادر سەعید) کراوەتە کەرەستەی توێژینەوەکە و نمونەی لێوەرگیراوە.

ناونیشانی توێژینەوەکە: بریتییە لە (لادانی واتایی لە دەقە شیعرییەکانی عەبدولقادر سەعید)دا.

هۆکاری هەڵبژاردن و گرنگی بابەتەکە: لادان ڕەگەزێکی سەرەکی شیعرە و ڕۆڵێکی دیاری هەیە لە بونیادنانی شیعرێکی بەرز و هونەری، (عەبدولقادر سەعید)یش یەکێکە لەو شاعیرانەی زیاتر لە (١٥) دیوانە شیعر و چیرۆکە شیعر و قەسیدەی درێژی هەیە، گرنگی بابەتەکەش لەوەدایە، کە تا ئێستا لێکۆڵینەوەیەکی سەربەخۆ لەسەر لادان و بەتایبەتی لادانی واتایی لە شیعرەکانی شاعیردا نەکراوە، کە بابەتێکی سەرەکی و گرنگە و لە زۆربەی شیعرەکانی شاعیردا ڕەنگی داوەتەوە.

ڕێبازی توێژینەوەکە: لەم توێژینەوەیەدا ڕێبازی (پەسنی شیکاری) بەکارهێنراوە.

سنوری توێژینەوەکە: توێژینەوەکەمان باسی چەمک و پێناسەی لادان و لادانی واتایی دەکات لەگەڵ پراکتیزەکردنی چەند دەقێکی شیعری شاعیر کە تەنها لە دیوانەکانی (عەبدولقادر سەعید) دەرهێنراوە.

ئامانجی توێژینەوەکە: دەستنیشانکردن و دۆزینەوەی لادانە واتاییەکان لە دەقە شیعرییەکانی شاعیردا و دەرخستنی ئەو جوانییانەی بەرجەستەی کردوە و سەلماندنی گرنگی و بەهای لادانە واتاییەکان و ئاشنا کردنی بە خوێنەرانی کورد.

ناوەڕۆکی توێژینەوەکە: توێژینەوەکەمان لە سێ تەوەر پێکهاتوە: تەوەری یەکەم (چەمک و پێناسەی لادان)، کە تیایدا بۆچونی نوسەرانی کوردی و بیانی لەبارەی لادانەوە خراوەتەڕو، تەوەری دوەم (لادان لە ئاستی واتاسازیدا) لەم تەوەرەدا باس لە لادانی واتایی لەگەڵ جۆرەکانی لادانی واتایی کراوە، تەوەری سێیەم (هونەرەکانی دروستکردنی لادانە واتاییەکان) لێرەشدا باسی ئەو هونەرانە کراوە، کە بەهۆیانەوە لادانە واتاییەکان دروست بونە و بەنمونەی شیعری شیکراونەتەوە.

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

تەوەری یەکەم: چەمک و پێناسەی لادان:

چەمکی لادان چەمکێکی فراوان و گشتگیرە، هەر لە کۆنەوە بە ناراستەخۆ لەژێر چەند ناوێکی ترەوە قسەی لەبارەوە کراوە بە تایبەتیش لە سەردەمی نوێدا پرەنسیپەکانی چەسپێنراوە، تێگەیشتنە کۆنەکە لە بنەڕەتدا پەیوەستە بە (ئەرستۆ)وە، بەتایبەت بیروڕاکانی لە مەیدانی ڕەخنەیی و ڕەوانبێژیدا، کە جیاوازی دەکات لە نێوان زمانی ئاسایی بەکارهێنراو و زمانی داهێنراودا، پێیوایە ((ئەو زمانەی، کە بە ئاراستەی نامۆبون و قوربانیدانی دەستەواژە ئاشکراکانیدا دەڕوات زمانێکی ئەدەبییە)) (قادر، ٢٠١٤: ١١). ئەم زمانەش ئەو زمانە نییە، کە ڕۆژانە ئاخاوتنی پێدەکرێت، بەڵکو ئەو زمانە دەگمەنەیە، کە بەرهەمی ئەدەبی و بەتایبەت شیعری پێدەنوسرێت.

هەروەها ئەرستۆ بڕوای وایە، کە ((باشترین دەستەواژە ئەوەیە ڕون و ئاشکرا بێت و کۆن نەبێت، دەستەواژە بەکارهاتوەکان لە ناوە بنەڕەتییەکانیاندا ڕاستە ڕونن، بەڵام کۆنن و کەرەستەی کۆی خەڵکی ئاساییں و بەکاربردنیان سەرسوڕمان ناهێنێتەبون، بەڵام دەستەواژە داهێنراوەکان بە ناوبانگن و بەتاڵن لە قسەی بازاڕای و تێڕامان و وردبونەوە لای گوێگر بەدی دێنن)) (ئەرستۆتڵس، ٢٠٠٥: ١٠٣). ئەم بۆچونەی ئەرستۆ ئەوە نیشاندەدات، کە بە لادان و دورکەوتنەوە لە زمانی باو و ئەو دەستەواژانەی، کە خەڵکی ئاسایی ڕۆژانە بەکاریدەهێنن زمانێکی ئەدەبی بەرز و هونەری بەرهەم دێت، کە زمانی شیعرییە و ڕادەی داهێنان تیایدا بەرزە.

چەمکی لادان پێش ئەوەی لەگەڵ زانستی نوێی شێوازدا ئاوێتە ببێ، پەیوەندی بە ڕەوانبێژی کۆنەوە هەبوە لەم بوارەدا ((ڕەوانبێژە عەرەبەکان لەژێر ناونیشانی جیاوازدا مامەڵەیان لەگەڵ ئەم چەمکەدا کردوە، وەک پێش و پاشخستن، لابردن، کورتبڕی.... کە هەمویان لە زمانی نوێدا واتای لادان دەگەیەنن)) (سەعید، ٢٠١٣: ٢٥)، بەڵام ((گەشەکردنی زاراوە و چەمکەکەی بە واتا فراوانەکەی بۆ بنچینەیەکی ڕۆژئاوایی دەگەڕێتەوە وەک هەر چەمک و زاراوەیەکی دیکە لە چەشنی سیمبولی و سوریالی و بونیادگەرایی)) (قادر، ١٢)، لەم نێوەندەدا و لە لێکۆڵینەوە شێوازگەری و زمانەوانییەکانی ڕۆژئاوادا گرنگییەکی زۆر بەم چەمکە دراوە، وەک ئەدگارێکی گرنگ لە پێکهێنانی ئیستاتیکای گوتاری ئەدەبی سەرنجی لێدراوە.

بەڵام ئەو کەسەی، کە ئەم چەمکەی بە ئاراستەیەکی دروستدا برد و مۆرکێکی زانستی پێبەخشی (جان کۆهین) بو، کە زۆر جەخت لەسەر خاسییەتی لادان لە شیعردا دەکاتەوە، هەر بۆیە بە دیدی ئەو شیعر بریتییە لە ((جۆرە لادانێکی زمانی، شیعر لادانە لە پێوەرێ کە یاساکانی زمانە، کە هەمو وێنەیەک، یاسایەک لە یاساکانی زمان یان بنەمایەک لە بنەماکانی پێشێل دەکات)) (کۆهین، ١٩٨٦: ٦)، لە نێو دنیای ئەدەبیدا لادان بە بابەتێکی کاریگەر و زیندوی ناو بونیادی دەقی شیعری دادەنرێ و ڕۆڵی لە بە زیندو هێشتنەوەی دەق و چڕکردنەوەی دەربڕین و بەخشینی ئیحایەکی کاریگەر هەیەو بەشێوەیەک بەرزبونەوەی ڕێژەکەی بەرزبونەوەی شعرییەت و پێکهاتەکەی دەسەلمێنێ، هەر ئەم کاریگەرییەشە وای کردوە قسە و باسی زۆر لەبارەوە بکرێ و پێناسەی جۆراوجۆر و فرەچەشنی لە گۆشەنیگای جیاجیاوە بۆ بکرێ.

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

هەر بەهۆی ئەم فرە ڕەنگییەشەوە نەتوانراوە پێناسەیەکی گشتگیر و ئەبستراکت بۆ چەمکی لادان بکرێ، بەجۆرێک، کە هەمو پێناسەکان لە پێناسەیەکی یەکگرتودا کۆبکرێنەوەو بخرێنەڕو، بەڵام ئێمەش هەوڵ دەدەین ئاماژە بە دیارترین ئەو پێناسانە بکەین، کە بۆ ئەم چەمکە کراون:

وەک ئاماژەمان پێکرد (جان کۆهین) دیدو بۆچونی خۆی بۆ شیعرییەت لەسەر چەمکی لادان دامەزراندوە و پێیوایە ((لادان تاکە خاڵی جیاکەرەوەی نێوان شیعر و پەخشانە و دەڵێت: لادان لە نێو شیعردا تەنیا هەڵەیەکی مەبەستدارە، تا لە ڕێگایەوە بگەنە ڕاستکردنەوەکانی تایبەت بە شیعر، واتا لادانەکانی شیعر بەمەبەست ئەنجام دەدرێن و ڕێگەش بۆ هەڵەکانی تر خۆش دەکات)) (ئەحمەد، ٢٠١٣: ١٦). هەروەها (کۆرشی سەفەوی) لادان بەوە دەناسێنێ، کە ((بریتییە لە پرۆسەی زەقکردنەوە، کە تیایدا زمان لە ڕوکەشێکی ئاساییەوە دەگۆڕێت بۆ شێوە و قاڵبێکی ناباو)) (سەفەوی، ١٣٧٢: ٣٣)، بێگومان زمانی ئەدەبی هەمیشە خۆی جیادەکاتەوە لە زمانی ئاسایی، چونکە زمانی ئاسایی کەمتر هەست و سۆز و تەکنیکە ورد و ڕەهەندە چڕوپڕو جوانکارییەکانی لە نێوخۆدا هەڵگرتوە، لە بەرامبەردا زمانی ئەدەبی، کە بە لادان نەخشێنرابێ هەمو ئەمانەی لە خۆدا کۆکردوەتەوە و شیعرییەتێکی بەهێز و جوان دێنێتە ئاراوە.

(د.منذر عیاشی) کردەی لادانی لە بەزاندنی یاسا ڕیزمانی و واتاییەکان چڕکردۆتەوە و دەڵێت: ((بە مانایەکی ورد سەرپێچیکردنی دەقە لە یاسایەک لە یاساکانی ڕێزمان چ یاسای تاک یان یاسای کۆ... تاد، بە واتایەکی فراوانتر لە دەرچونی ئاخیوەر لە ئاخاوتنی ئاسایی خەڵک بە دیاردەکەوێت و جیاواز دەبێت لە ڕێکخستنی وشەکان لە ڕستەدا، یان لە لۆژیکی پێکهاتنی واتادا)) (عیاشی، ٢٠٠٩: ٩٥)، واتە لادان بە گشتی لە زمانی ئەدەبی و هونەردا هەیە بە تایبەتیش پەیوەستە بە یاسا ڕێزمانی و واتاییەکانی نێو دەق.

لای نوسەرانی کوردیش، نوسەر و لێکۆڵەری کورد (عەزیز گەردی) یەکەم کەس بوە، کە بە شێوەی ناڕاستەوخۆ باسی لادانی کردوە، لە بەرگی سێیەمی کتێبی (ڕەوانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا –واتاناسی) لە بابەتی شیکردنەوەی ڕستە باسی لە دو جۆری لادان کردوە، کە بە ((لابردن و پاش و پێشکردن)) ناوییبردوە (گەردی، ١٩٧٩: ٥٣–٥٦). هەرچەندە ڕاوبۆچونی جیاواز هەیە لەسەر ئەم چەمکە، بەڵام سەرئەنجام زۆرینەی نوسەر و لێکۆڵەران لەسەر ئەوە کۆکن، کە لادان شێوازێکی تایبەتە و ئەدگارێکی ئەدەبی داهێنەرانەیە و دورکەوتنەوەیە لە شتی باو و سواو، ((لادان بریتییە لە پێشێلکردنی نۆرم و یاسا باوەکانی زمانی ئۆتۆماتیک یان بە واتایەکی تر شاعیر بە کەمکردنی هەندێ ڕێسا، کە لە زمانی ئۆتۆماتیکدا بەکاردێن شیعرەکەی خۆی دروست دەکات)) (عەبدوڵا، ٢٠٠٨: ٤٤)، واتە ئەو زمانە ئۆتۆماتیکییە باوەی، کە ڕۆژانە خەڵکی بەکاریدەهێنێ، ئەگەر شاعیریش بە هەمان زمان بنوسێت، ئەوا هیچ کاریگەری و سەرنجراکێشانێکی تیانابێ، بۆیە شاعیر بەمەبەست ئەو ڕێسا زمانیانە کەمدەکاتەوە و لە زمانی باو دور دەکەوێتەوە، لادان ((ئەو ڕێگایانەن نوسەران و شاعیران پەنای بۆ دەبەن بۆ دەربڕینی ئەو بیرو هەست و سۆزانەی،

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

خۆیان دەیانەوێت بە شێوەیەکی جوان و سەرنجڕاکێش، لە شێوەی ئاخاوتنی ڕۆژانەدا نییە، ئەمەش بە کۆمەڵێک ڕێگا و شکاندنی یاسا و دەستورکانی زمان لە گشت ئاستە جۆراوجۆرەکان دەکریت.)) (ئەحمەد: ١٩).

لادان هۆکارێکە بۆ بونیادنانی بەهاو ئیستاتیکای شیعری، ((لادان پەیوەندی بە شارەزایی و داهێنەری شاعیرەوە هەیە، لادانی لە بەکارهێنانی باو و سواو، لادانی لە مانا فەرهەنگییەکان، قوڵبونەوەی بەناو زماندا و دۆزینەوەی مانا شاراوەکان، دارشتنەوەی بە شێوازێکی نویَ)) (سەعید: ٣٠)، واتە شاعیر پێویستە شارەزاییەکی زۆر باشی لە زماندا هەبێت و وشە و دەستەواژەی بەکارهاتو لە شیعردا تەنها بۆ مانا فەرمەنگییەکەی زمان نەبێت، بەڵکو ئەرکی دەلالی و مانای نویَ بگرێتە خۆی. هەروەک دەوترێت: ((لادان بەکارهێنانێکی داهێنەرانەی زمانە و دەبێتە هۆی دەوڵەمەندبونی زمانی شیعر و بارگاویکردنی بەچەندین ڕەهەندی قوڵی واتایی، کە بوار بە پەیامورگران دەدات خوێندنەوەی جیاواز بۆ دەقەکە بکەن و ببنە بەشێک لە دەق و لە گۆشە نیگای خۆیانەوە ڕازو نهێنی و جوانییەکانی دەقەکە ئاشکرا بکەن)) (مستەفا، ٢٠٢١: ١٢٢)، واتە زمانی شیعر دەبێت جیاوازبێت لە زمانی ئاسایی و خاوەنی ڕەهەندێکی قوڵی واتایی بێت، ئەمەش کاتێک لادانەکان کۆمەڵێک کەلێنی واتایی دروست دەکەن، کە وا لە خوێنەر بکات لە پێناو پڕکردنەوەی ئەو کەلێنانە و تێگەیشتن لە دەقەکە چەندین جار دەقەکە بخوێنێتەوە و بە تەواوی تێکەڵی دەقەکە ببێت. لەم پێناسانەدا ڕۆڵ و گرنگی لادانمان بۆ دەردەکەویت، دەتوانین بڵێین شیعر بیَ لادان دروست نابێت زۆرجار لادان جوانی و هێز دەدات بە شیعر، چونکە زمانی شاعیر جیاوازە لە زمانی ئاسایی خەڵک و شاعیر دەبێت بە زمانێک پەیامورگر بدوێنیَ، کە سەرنجڕاکێش و جیاوازبیَ، وەک جان کۆهین دەڵێت: ((هیچ شیعرێک نییە لادانی تیا نەبێت)) (کۆهین: ١٩٢).

وەک لە زۆربەی پێناسەکانەوە دیارە، کە مەبەست لە لادان شکاندن و بەزاندنی یاسا و ڕێساکانی زمانە و دورکەوتنەوەیە لە زمانی ئاسایی و شتە باو و ئاشناکان، بەڵام ئەم تێکشاندنە ئەوە ناگەیەنیَ، کە هیچ سنورێک بۆ ئەم لادانە نەبێت، (("لیچ" لەکاتی باسکردنی لادان و ڕێسا زیادکرندا سنورێک بۆ ئەم دوانە دادەنیَ، بە بڕوای ئەو لادان تەنها کاتیک دەتوانیَ تا ئەو سنورە بچێتە پێشەوە، کە پەیوەندی دروستکردن تێکنەچیَ و بەرجەستەکردن شیاوی دەربڕین بێت)) (کانەبی، ٢٠٠٩: ٢٨). هەروەکو جان کۆهین دەڵێت: ((لادان شیعرییەت ناگەیەنیَ، هەتا یاسایەکی نەبێت وای لێبکات، کە جیاوازبێت لەشتی ناماقوڵ)) (کۆهین: ٦)، ئەمەش واتای ئەوەیە، کە هەمو سنور بەزاندن و ڕێسا شکاندنێک لادانێکی لۆژیکی دروست ناکات، بەڵکو دەبێت لادانەکە بە ئاگایی و هۆشیارییەوە بنیات بنریَ و دوربێت لە هەڵەی زمانی و دەربڕینی ناماقوڵ.

ئەمانەو چەندین پێناسەی تر بۆ چەمکی لادان کراون، بەڵام لە کۆی هەموویاندا ئەگەینە ئەو بڕوایەی، کە لادان دەرچون و دورکەوتنەوەیە لە زمانی باوی ڕۆژانەی خەڵک و تێکشاندنی یاسا و دەستورەکانی زمان، وە دوبارە بنیاتنانەوەی ئەم زمانە بە شێوەیەکی هونەری و ئیستاتیکی، تا نوسەران و شاعیران لەم ڕێگەیەوە ئەو بیر و هەست و ئەندێشانەی، کە هەیانە بە شێوەیەکی ئەدەبیتر و سەرنجڕاکێشتر دەریببڕن.

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

تەوەری دووەم: لادان لە ئاستی واتاسازیدا:

لادانی واتایی یەکێکە لەو بنەمایانەی، کە دەورێکی گرنگ و بەرچاوی هەیە لە ڕەنگدانەوە و بەرجەستەکردنی لادانی شیعری لە نێو پێکهاتەکانی دەقی شیعریدا، کە مەبەست لێی لادانە لەو پێوەرانە، کە ((بەیەکەوە هاتنی لێکسیەکەکان دیاریدەکەن، یا لادان لەو سیما واتایانەی کە زاڵن بەسەر بەکارهێنانی لێکسیک لە زمانی خۆکاردا)) (کانەبی: ٤٠) شاعیر بە سودوەرگرتن لەو کەرەستە زمانیانە دەیەوێت بە جۆرێکی تر مامەڵە لەگەڵ وشەکانی زمانی باودا بکات لە بەخشینی واتای نوێ بە وشە و دەستەواژە بەکارهاتووەکان، بە هۆیەوە ئیستاتیکا لە بنیاتی دەقە شیعریەکەی دا بەرجەستە بکات و سەرنجی خوێنەر بۆلای خۆی ڕابکێشێت و چێژیان پێ ببەخشێت، یان دەکرێ بڵێین شاعیر بە سود وەرگرتن لە لادانی واتایی زیاتر ((واتاکان قوڵ دەکاتەوە لە ڕێگەی لادان و بەرجەستە کردنی ئەرکی شعرییەت دەلالەتێکی نوێیان پێدەبەخشێت، کەشێکی نا ئاسایی و نامۆ دەخوڵقێنێت)) (سەعید: ٢٥٣)، دیارە لێرەدا مەبەست لە نامۆ بەراوردە بە زمانی ئاسایی ڕۆژانە، نەک بە ئەدەب و خوێنەر.

(ئیدریس عەبدوڵا) لە باسی لادانی واتاییدا دەڵێت: ((لێرەدا لادانەکە پەیوەندیدارە بە جەوهەری مادە زمانییەکە "کۆهین" ناوی ناوە (لادان بە گۆڕین) عەرەبەکانیش ناویان ناوە (الانزیاح الاستبدالی) خواستن کۆڵەگەی سەرەکی ئەم لادانەیە، کە مەبەستمان لە خواستن ئەو خواستنەیە کە لە تاکە وشەدا کورت دەبێتەوە پەیوەندی نێوان وشەی (خواستراو) و وشەی بۆ (خواستراو) پەیوەندی لێکچونە، یان بە واتایەکی تر خواستن بریتییە لە گواستنەوەی ناوی شتێک بۆ شتێکی دیکە لەبەر هەبونی پەیوەندی لێکچواندن لە نێوانیاندا)) (عەبدوڵا، ٢٠١٠: ٧٥) .

لە لادانی واتاییدا زۆرجار مەبەستەکە ((شکاندنی یاساکانی دیوی ناوەوەی زمانن و پەیوەندییەکی پتەویان بە گۆڕینی مەبەست و واتا و تێگەیشتنەوە هەیە، واتە نەک هەر واتای سەردەم دەگۆڕن، بەڵکو دەبنە بار و ئەرک بۆ گوێگریش)) (فەتاح، ٢٠٠٧: ١٨)، بایەخی ئەم لادانەش لەوەدایە، کە بەربڵاوترین بوارە، کە شاعیران دەتوانن توانای زمانی خۆیانی تێدا نیشان بدەن لە بەرهەمهێنانی دەقێکی جوان و هونەریدا بەرجەستەی بکەن و بە تواناکانی خۆیان داهێنان بکەن، یان دەکرێ بڵێین توانای ڕادەی داهێنانی شاعیر وەدەردخات.

لێرەوە ئەوەمان بۆ ڕوندەبێتەوە، کە لادانی واتایی گۆڕەپانێکی بەرفراوانە، کە لەو مەیدانەدا شیعر جەوهەری ڕاستەقینەی بون و چۆنییەتی و چییەتی خۆی نمایش بکات، چونکە ((شیعر ئەوکاتە دەتوانێت خوێنەر بباتە ناو جیهانی تابیەتی خۆیەوە، کە جیهانێک بێ، جگە لە جیهانی باوی خوێنەر)) (یەعقوبی، ٢٠٠٥: ٣٣)، کەواتە گرنگترین شەنگستەی دەقی شیعری، جوانبونی لادانێکی واتایی جوانە.

شاعیر مەبەستییەتی شێوازێکی نوێ بۆ کردەی گەیاندنی پەیامەکەی دابهێنێت، بۆیە لادانی واتایی لە ئەنجامی گەیاندنی واتا، دور لە شێوە باوەکەی بەدەست دێت، ئەم کردەیەش لە دەستکاری کردن و گۆڕینی نێوان نیشانکار"دال" و نیشانکراو"مەدلول" ڕوودەدات، چونکە وەک "ئۆلمان" دەڵێت: ((واتا بریتییە لە پێوەندی نێوان

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

نیشانکار"دال" و نیشانکراو"مەدلول"، هەر گۆڕانێکیش لەو پەیوەندییە ڕوبدات دەبێتەهۆی گۆڕان لە واتادا)) (دزەیی، ٢٠٠٩: ١٣٥).

زمانی شیعریش، کە زیاتر نامۆیی و ناباوی لە پەیڕەوکردنی یاساکانی زمان و داهێنان و نویگەری لە واتای تێدایە ((واتای وشەو یەکە زمانییەکان دەبێت لە چوارچێوەی ئەو نەسەقە زمانییە لێکبدرێتەوە، هەر سیاقێک لەدایکبوی ئەو دەقە خۆیەتی، "جۆرج مونان " ئاماژە بە پێویستی و گرنگی ئەم بۆچونە دەکات و ئەوە دەخاتە ڕو، کە سیمانتیک گرنگی بە چۆنێتی گوتن دەدات، چونکە شاعیر شێوەی چۆنییەتی گوتنە باوەکان دەگۆڕێت و دەیەوێت مۆرکێکی تایبەتی ئەدەبی و خودی بە گوتنەکە ببەخشێت)) (ئەحمەد: ١٥١).

شاعیر بۆ ئەوەی شیعرێکی جوان و ناوازە پێشکەش بکات، دەبێت ڕێگایەکی تازە بدۆزێتەوە بۆ گوزارشتکردن، دەلالەتی نویَ بە وشەکان بدات، نەک هەر لێکچواندن و ئاماژە کۆنە سواوەکان دوبارە بکاتەوە، دەبێت پـەیوەندی نویَ لە نێوان وشەکاندا بدۆزێتەوە، وا لە خوێنەر بکات بکەوێتە گومانەوە و بەدوای واتای نوێدا بگەڕیَ لە شیعردا، چونکە ((هەرگیز شیعری داهێنەرانە بۆ دڵنیاکردنەوەی بیروباوەڕ، بۆ چێژوخۆشی باو خۆی ناخاتە ڕو، بەڵکو ئەوەیە کە خوێنەر بخاتە گومان و دڵەڕاوکیَ و سەرسوڕمانەوە نەک دڵنیابون، شیعر ئەوەیە خوێنەر بەرەو فەزایەکی دیکە لە بیرکردنەوە بەرێت)) (ئەدۆنیس، ٢٠٠٧، ل١١)، ئەمەش پێچەوانەی هەمو ئەو ڕایانەیە، کە پێیان وایە شیعر تەنها بۆ چێژە، بەڵکو شیعر لە پێناو دنیایەکی جیاوازترەو دنیایەکە، کە بیرکردنەوە و تێڕامان تیایدا ڕۆڵ دەبینیَ.

جۆرەکانی لادانی واتایی:

لادانە واتاییەکان شێوە و جۆری جیاوازیان هەیە، بە چەند جۆرێک پولێن و دابەشکراون، کە هەریەک لەو لێکۆڵەر و نوسەرانە بەسود وەرگرتن لە بنەما و یاسایەک، کە بەلایانەوە پەسەند بوە، لادانی واتاییان دابەشکردوە، لەوانە:

١-"جان کۆهین" لادانەکانی ئاستی واتا دەکات بە سیَ بەشەوە: خستنەپاڵ (الاسناد)، دەستنیشانکردن (التحدید)، گەیاندن (الوصول). (سەعید: ٢٦٢).

٢-"کۆرشی سەفەوی" لادانی واتایی دابەشی دو جۆری سەرەکی کردوە، کە بریتین لە – لادان بەگوێرەی هەڵبژاردن، کە (خوازە، لێکچواندن، درکە... هتد) دەگرێتەوە.

– لادان بەگوێرەی لێکدان، کە بریتین لە (تەمومژی واتایی، پارادۆکس).

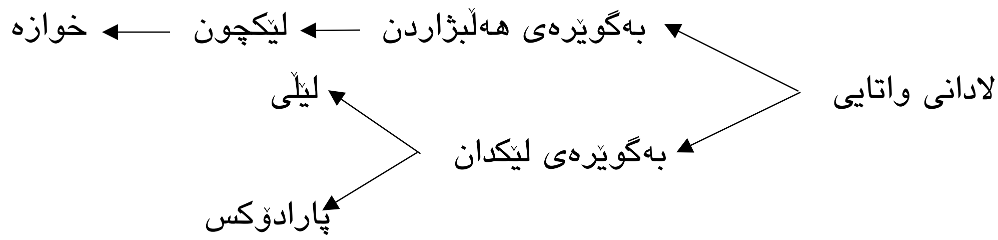

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

(جۆرەکانی لادانی واتایی لای کۆرشی سەفەوی) (سەفەوی: ٣٤).

٣- هەروەها "**د. محەمەد مەعروف فەتاح**" لادانی واتایی بۆ دو جۆری سەرەکی دابەش کردوە، کە بریتین لە:
أ- درێژ ڕۆین: کە مەبەستی گەیاندنی واتایە، بە ڕێگەیکی پێچاوپێچ و درێژ بێ گوێدانە وزە پارێزی و کورتبڕی.
ب_ پێکدادانی واتای: بریتییە لەوەی، کە واتای کەرەستەکان لەگەڵ یەکتر ڕێکناکەون بەمەش پێکدادان لە سێ پلەدا دیاردەخات، کە ناوی ناون پلەی ناتەبایی و پلەی دژیەتی و پلەی نەگونجان. (فەتاح، ٢٠٠٧: ٢٠).

تەوەری سێیەم: هونەرەکانی دروستکردنی لادانە واتاییەکان لە شیعری عەبدولقادر سەعید دا:

لادانە واتاییەکان بەهۆی هەریەک لەمانەوە دروست دەبێت: (لێکچواندن، خواستن، دژەڕۆیی)، کە هەریەک لەمانەش چەند هونەرێکی دیکەی لێدەبێتەوە، کە دواتر باسیان دەکەین.

١- لێکچواندن:

لێکچواندن هونەرێکی گرنگی ڕونبێژییە لە شیعردا، شاعیران هەر لە کۆنەوە وەک هونەرێکی بەرزی شیعری بە شێوەیەکی بەربڵاو لە شیعرەکانیاندا بەکاریان هێناوە و لە بونیاتنانی وێنەی شیعری و لادانە واتاییەکان پشتیان پێبەستوە، کە ((بریتییە لە لێکچواندنی دو شت، یان دۆزینەوە و دروستکردنی پەیوەندییەکی هاوبەش لە نێوان دو شت، یان دو دیاردە، ئەمەش لەسەر چەند بنەمایەک وەستاوە، لێ چو، لەوچو، ئەوزار، ڕوی لێکچواندن)) (ئەحمەد: ١٧٣)، یان ئەوەیە ((شتێک بە شتێکی دی بچوێنی کە هاوبەشن لە سیفەتێک یان زیاتر، بەهۆی یەک لە ئەوزارەکانی، باس کرابێ یان باس نەکرابێ ڕەوتی ڕستە ئاماژەی پێبکات)) (گەردی، ٢٠١٣: ١٢٠). بۆ بنیاتنانی هونەری لێکچواندن چوار ڕەگەز پێویستە هەبێ ئەوانیش: (لێچو، لەوچو، ئامراز، ڕوی لێکچواندن)، هەرچەندە دەربارەی بون و نەبونی (ئامراز و ڕوی لێکچواندن) بۆچونی جیاواز هەیە، بەڵام دو ڕەگەزەکەی دیکە (لێچو، لەوچو) بە دو بنەما سەرەکییەکەی لێکچواندن دادەنرێن و ئەگەر یەکێکیان لاببرێت ئەوا دەبێت بە خواستن.

ئەگەر شاعیرانی کلاسیکی کوردی زیاتر لێکچواندنیان لە نێوان شتە دیارەکان کردبێت، ئەوا شاعیرانی نوێ و هاوچەرخ بە جۆرێکی تر لێکچواندنیان کردوە، ئەمەش ((بە هێنانەوەی لێکچواندنی نوێ و نامۆ، کە بریتییە لە چڕکردنەوەی ئەرکی لادان، بەجۆرێک کردەی سەرسورمان و کتوپڕی لای خوێنەر دروست دەکات، بەو دورییەی لە نێوان دو لایەنەکەی لێکچواندندا هەیە)) (فەتاح،٢٠١٠: ١٩٩).

ئەندێشەو خەیاڵی شاعیریش کۆڵەگەیەکی پتەو و گرنگی دروستکردنی لێکچواندنە، بۆیە تا خەیاڵەکە بەرز و فراوانتر بێت لێکچواندنەکە جوانتر و هونەریتر دەبێت، گرنگە خوێنەریش پشت بە خەیاڵ ببەستێت لە دۆزینەوەی ئەو لێکچون و پێوەندییانەی شاعیر لە نێوان دو شتی لێک دور دروستی دەکات.

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

(عەبدولقادر سەعید) لە شیعری (وەرزی ئازار)دا دەڵێت:

لەم دورەوە

چاوم لێیە

وەکو حەلاج لە خاچ دەدرێ

وەکو ئەسپی کۆڵ هەڵگرتوی حوسەین دەگلێ

وەکو عەلی لە نوێژی عەشقا دەکوژرێ

ئەی (چین)ەکەم!! (٢٠٠٥، ل٥٤)

شاعیر لەم کۆپلە شیعرەدا باسی هەمو چینەکانی میللەتەکەی ناکات بەڵکو تەنها چینێکی تایبەتی هەژاری غەدرلێکراوی مەبەستە، کە لێچو و لەوچوەکانیش لەم شیعرەدا بەمجۆرەیە:

چین (گەل)/ لێچوە، وەکو/ ئەوزار، حەلاج/ لەوچوە، لەخاچ دان/ ڕوی لێکچونە.

چین (گەل)/ لێچوە، وەکو/ ئەوزار، ئەسپی حوسەین/ لەوچو، گلان، ڕوی لێکچون.

چین (گەل)/ لێچوە، وەکو/ ئەوزار، عەلی/ لەوچو، کوژران/ ڕوی لێکچون.

سەبارەت بە جۆرەکانی لێکچواندن بە گەلێک شێوە دابەش و پۆلێنکراوە، بەڵام ئێمە لێرەدا لە ڕوی ئەرکەوە وێنەی لێکچواندنەکان دیاری دەکەین، بەمجۆرە:

أ- بەمرۆڤکردن: واتە پێدانی سیفەت و تایبەتمەندی مرۆڤ بەو شتانەی، کە مرۆڤ نین. لە ڕێگەی ئەم هونەرەوە شاعیر ژمارەیەک شیعری جوانی بەرهەمهێناوە، کە گوزارشت لە زۆر بابەتی هزری و مرۆیی دەکات لەنێو کۆمەڵگەی کوردیدا، وەک لەم شیعرەدا دەڵێت:

جەنگ واتە:

لەیەکتێنەگەیشتنی دو تاشەبەرد

لە هەرەسی چیایەکدا!! (٢٠٢٠: ٧)

لێرەدا (عەبدولقادر سەعید) لێکتێگەیشتن، کە سیفەتی مرۆڤە داویەتی بە تاشەبەرد، وەک ئاشکرایە بەرد(تێگەیشتن)ە، بەمەش لادانێکی واتایی هاتۆتە ئاراوە، بە واتایەکی تر ئەو کەسانەی جەنگ هەڵدەگیرسێنن دەمارگیر و عەقڵ بەستون وەک تاشە بەرد، لە کاتێکدا کە مرۆڤ خاوەنی تایبەتمەندی لێکتێگەیشتنە بۆ دەبێ جەنگ لە نێوانیان بەرپابێت؟ هەر لە درێژەی وێنە ڕەشبینی و نائومێدییەکانی نوسەردا، لە ڕێگەی لادانی واتاییەوە چەند وێنەیەکی تری هونەری جوان بنیات دەنێت، ئەمەش بە دروستکردنی پەیوەندی لەنێوان دانە شیعرییەکاندا، کە جوانی لادانی ئەم وێنانە لەوەدایە، لە دروستکردنی پەیوەندی نێوان دانە شیعرییەکاندا نیمچە نوێیە، وەک لەم نمونەیەدا دەڵێت:

مافی خۆمە

ئێخەی چارەنوسم بگرم

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

کێ سبەینێ تەرمی ئەومنداڵانە
ئەو کۆترە باڵکراوانە
ئەو ڕوانینە دزراوانە
لە گۆڕستان دەشارێتەوە
کێ دەوێرێ لە گۆڕهەڵکەنێ بپرسێ
ڕۆژی دەرگای چەند گۆڕ لەسەر
شەقامی هیوا دادەخرێ
چەند ئەرخەوان هەڵدەکێشرێ
چەند جۆگەلە وشک دەکرێ (٢٠٠٥: ١٦٠)

وێنەیەکی کاریگەر و جوانە گرتنی یەخەی چارەنوس، کە شتێکی (نازیندو، واتایی)ە دەکات بە (مرۆڤ، بەرجەستە) و خوێنەر تێکەڵی گومان و نادڵنیای دەکات بۆ داهاتو، بەوپرسیارانەی سەبارەت بە (تەرمی منال، کۆتری باڵکراو، ڕوانینی دزراو) دەیکات، شاعیر بەناوهێنانی گۆڕهەڵکەن دەیەوێ پێمان بڵێ لەم نیشتمانەی مندا مردن هێندە زۆرە کەس ناوێرێ پرسیار لە گۆڕهەڵکەنێک بکات، کە ژمارەیان چەندە؟ گۆڕ تایبەتە بە مرۆڤ شاعیر داویەتی بە (هیوا)، مردن تەنها هی مرۆڤە ئەو خواستویەتی بۆ درەخت و جۆگەلە.

لەدەقێکی تردا بەناوی (شیعر) لادانی واتایی لە وێنەکانی نوسەردا دەگاتە پلەیەکی زۆر چڕی شیعری و وێنەیەکی جوان و ناسک بەرجەستە دەکات، بەوەی لە نێوان (شیعر و ئافرەت)دا پەیوەندییەکی نوێ دروست دەکات، جوانی ئەم وێنەیە ڕەنگە لەوەدابێ، کە ئەم دانە شیعرییانە هەریەکەیان بە جوانی و ناسکی ناسراون وە کاتێک هەردوکیان پێکەوە دێن بێگومان جوانتر دەبن، وەک دەڵێت:

شیعر ئافرەتێکی دڵتەنگە
دڵدارەکەی لەنێو چاویاو
چاوەکانی لە پرسەیدا
زریانی فرمێسک هەڵدەکا
چۆن دەتوانی لێی تێبگەی
شیعر ڕێبوارێکی ماندوی
شەوێکی تۆف و زریانە
کەلە دەرگای هەناسەی دای
چۆن دەتوانی دەرگای بە ڕودا دابخەی. (٢٠٠٥: ١٠١)

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

شاعیر بە ئاگاییەوە بە شێوەیەکی هونەری و ئیستاتیکی، ئەمجارە (شیعر) کە نازیندوە و نابەرجەستەیە کردویەتی بە ئافرەتێکی دڵتەنگ، کە لە پرسەی خۆشەویستەکەیدا دانیشتوە و دەگری، یان ڕێبوارێکی ماندو، کە لە شەوێکی تۆف و ڕەهێڵەدا لە دەرگا دەدات چون دەکرێ دەرگای لێنەکەیتەوە؟ بە مانایەکی تر شیعری بەرز و هونەری هەرکات بەر چاو و گوێمان بکەوێ ڕاستەوخۆ دەبێتە میوان، بەم لێچواندنانە لادانێکی واتایی جوان هاتۆتە ئاراوە.

ب- بەئاژەڵکردن: واتە پێدانی سیفەتی ئاژەڵ بەو شتانەی کە ئاژەڵ نین، باڵندەش هەر دەچێتە ئەم پۆلەوە، کە شاعیر لە ڕێگەی ئەم هونەرەوە ژمارەیەک وێنەی جوانی تری بەرجەستە کردوە، وەک لێرەدا دەبێژێ:

جەنگ هەڵۆیەکە ..

خەریکی ڕاوکردنی ئەو مەلانەیە

ناونراون مەلی ئاشتی (٢٠٢٠: ٨٦)

شاعیر لەم شیعرەدا جەنگی چواندوە بە هەڵۆ کە باڵندەیەکی دڕندەیە و خەریکی ڕاوکردن و لەناوبردنی ئەو باڵندانەی ترە، کە باڵندەی ئاشتین واتە دوجار لێکچواندنی ئەنجامداوە هەم جەنگی کردوە بە ئاژەڵ و هەمیش ئاشتی، هەروەها لەم شیعرەشدا دەڵێت:

نازانم چەند

باڵندەی ڕەنگینم دەفڕێ؟

بەڵام ڕاهاتوم هەمیشە

دەرگای قەفەزی دڵ واڵاکەم. (٢٠٢٠: ١٥٧)

شاعیر ئەمجارە کەسە نزیک و خۆشەویستەکانی خۆی بە باڵندەی ڕەنگین و دڵی خۆیشی بە قەفەز چواندوە، کە دەرگای ئەم قەفەزە هەمیشە کراوەیە بۆ ئەو کەسانەی، کە ئەیانەوێ بڕۆن، خوێنەر کاتێک لەتی یەکەم و دوەم دەخوێنێتەوە ناگات بە واتای تەواوەتی، بەڵام کە لەتی چوارەم دەخوێنێتەوە ئەوکات بۆی ڕون دەبێتەوە، کە مەبەست لە باڵندەی ڕەنگین خودی باڵندەی ناو قەفەزی ماڵان نییە، بەڵکو کەسە نزیکەکانی خۆیەتی، لە یەکێکی تر لە نمونەکانی بە ئاژەڵکردندا دەڵێت:

وەک پڵنگ..

پەلاماریان داین

وەک شێر وەڵاممان دانەوە

لە جەنگی دڕەندانەدا ! (٢٠٢٠: ٦٧)

(عەبدولقادر سەعید) خۆی یەکێک بوە لەو خۆبەخشانەی، کە بەشداری ڕاستەوخۆی بەرەکانی پێشەوەی شەڕی دژی (ڕێکخراوی داعش)ی کردوە، ئەو لەنزیکەوە وێنەی ئەو جەنگانەمان نیشان دەدات، کە مرۆڤی تێدا دەبێ بە

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

درەندە، وەک لەم شیعرەدا دیارە ئەوانی بە پڵنگ چواندوە و خۆیانیش بە شێر، کە هەردو ئاژەڵەکە درەندەن و کاتێ پەلاماری یەکتر دەدەن جەنگێکی خوێناوی لە نێوانیان هەڵدەگیرسێت. شاعیر زۆر سەرنجی لەسەر ژیانە هەرلەبەر ئەو هۆکارەیە، کە زۆربەی شیعرەکانی باسی جەنگ و مەرگە.

ج- بەڕووەککردن: ئەمیش واتە پێدانی سیفەتی ڕوەک بەو شتانەی، کە ڕوەک نین. ئەم هونەرە لای زۆرێک لە نوسەران بەکارهاتوە، شاعیریش توانیویەتی لەڕێگەی ئەم هونەرەوە وێنەگەلێکی جوان پێشکەش بە خوێنەر بکات، شاعیر سودی لە هەمان هونەر وەرگرتوە بۆ بەرجەستەکردنی ئازارێکی گەورەی نیشتمانەکەی، کە نادادی و جیاوازی چینایەتییە، بۆیە دەڵێت:

نیشتمانەکەم درەختێکی سیحرییە

لە گەڵاکانییەوە گەزۆ دەبارێنێ

بەسەر دوژمنەکانیداو

لەقەدەوە ژەهر دەردەدات

بۆ عاشقەکانی !؟ (٢٠١٨: ٥٩)

لێرەدا نیشتمانی بە درەخت چواندوە، واتە نیشتمانی بە ڕوەک کردوە درەختێک بەرهەم و بەروبومی بۆ دوژمنەکانی وڵاتە و خێروبێری بۆ ئەوانە، وە عادەتەن گەڵا دەکەوێتە بەشی سەرەوەی درەخت، کاتێ دەڵێ لە گەڵاکانییەوە گەزۆ دەبارێنێ واتە بەرهەمی ئەم درەختەی نیشتمان تەنها بۆ چینی سەرەوەیە، قەدیش کە دەکەوێتە بەشی ناوەڕاست و خوارەوەی درەخت، کە مەبەست لێی چینی مامناوەند و ئاسایی خەڵکە ژەهریان بۆ دەردەدات کە ئەمەش لێکچواندێکی شارەزایانەی ترە، ئەمە لەکاتێکدا نوسەر لەڕێی شیعری (پێشمەرگەی ون) وێنەی قوربانی دانی چینی مامناوەند ئاسایی دەکێشێت و دەڵێت:

لەوانەیە ئێستا دایکت

بوبێ بە چڵێ کۆڵەوژ

ڕێچکەی ڕێبوار

لە دڵیدا بوبێتە کڵۆیەک تەمومژ (٢٠٠٥: ١٧١)

شاعیر لەم شیعرەدا دایکی پێشمەرگەی ون دەچوێنێ بە کۆڵەوژ، شاعیر زۆر بە ئاگایانەو لێزانانەوە ئەم لێکچواندنەی ئەنجامداوە، واتە کاتێ دایک دور دەبێت لە ڕۆڵەکەی و هەمیشە لە چاوەڕوانیدا دەبێت، ڕۆژ لە دوای ڕۆژ ئەم حەسرەتی چاوەڕوانییە خەم و ئازاری زیاتری پێ نۆش دەکات، بێگومان کاتێکیش مرۆڤ خەم و پەژارە دەخوات لاواز و بێهێز دەبێت، کە ئەمە لێکچواندنێکی ئێجکار جوان و ناوازەیە و وێنەیەکی تەواو لێکچوە، مرۆڤێکی خەمداگرتو بە دارێکی باریک.

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

د- بەتەنكردن: واتە كردنی شتێكی واتایی و نابەرجەستە بە شتێكی بەرجەستەكراو ((پێدانی قەبارە و بارستایی بە شتە واتاییەكان)) (سڵێوە، ٢٠٠٩: ٨٧)، شاعیر بەویست و مەبەستی خۆی شتە واتاییەكان دەگۆڕێت بۆ شێوەی ماددی و قەبارەیان پێدەدات، ((هەركاتێک وشەیەک بە سیمای (– تەن) لە شوێنی وشەیەک دابنرێت، كە لەبەكارهێنانی گەڕانەوەییدا سیمای (+ تەن)ی هەبو ئەوا بەتەنكردن ڕوی داوە)) (كانەبی: ٤٥)، بەهەمان شێوەی هونەرەكانی تر شاعیر لەڕێی ئەم هونەرەشەوە چەپكێ وێنەی هونەری تری بنیات ناوە، وەک لەم شیعرەدا و لەڕێی بەتەنكردنەوە دەڵێت:

ساڵەهای ساڵ زیندانیم و، تاوانەكەم
دزینی ماچی ژنێكە خۆشمئەویست.
ساڵەهای ساڵ سەربەستیت و، تەونی خەیاڵت دزینی
عومری درێژی ژنێكە خۆشی ناوێیت (٢٠١٣: ٣٤)

ماچ وشەیەكی واتاییە قەبارە و بارستایی نییە، شتێكیش بەرجەستە نەبێ قابیل بەدزین نییە، بەڵام شاعیر ماچی كردوە بە كەرەستەیەكی بەرجەستەو لەسەر دزینی ئەو كەرەستەیە سزا دراوە، لە لایەكی ترەوە ئەوەمان پێدەڵێ چ دادپەروەرییەكە؟ كەسێک لەسەر دزینی ماچی خۆشەویستەكەی زیندانی بێت و كەسێكیش ساڵەهای ساڵ نەتوانێ خۆشەویستی ژنەكەی بەدەست بهێنێت، كە ئەمەش بۆخۆی دزینی عومری ئەو ژنەیە.

جگە لە ناوەڕۆكی سیاسی و كۆمەڵایەتی شاعیر ئەم هونەرەی بۆ بنیاتنانی كۆمەڵێ وێنەی خۆشەویستی بەكارهێناوە، توانیویەتی بەشێوەیەكی ئیستاتیكی پەیوەندییەكی نوێ و ناسک لە نێوان چەند دانەیەكی شیعریدا دروست بكات، بەوەش وێنەیەكی جوان و نوێی بەرهەمهێناوە، بەوەی پەیوەندی لە نێوان (گەڵا، نیگا) (شەپۆل، هەناسە)دا دروست كردوە و دەڵێت:

پۆل پۆل گەڵای نیگای خەڵک
دەوەرینە حەوشەو سەربان
شەپۆل شەپۆل
هەناسەی خەڵک دەرژانە نێو ژوری سیخناخ (٢٠٠٥: ١٦٧)

لەم شیعرەدا شاعیر ناوێكی تری واتایی بەتەن كردوە، كە ئەویش وشەی (نیگا)یە و چواندویەتی بە گەڵا، كە نیگا ناوێكی واتاییە و گەڵاش ناوێكی بەرجەستە، هەروەها وشەی هەناسە هەرچەندە لەڕوی زانستییەوە ناوێكی بەرجەستەیە، بەڵام بەشێویەكی گشتی وەک نا بەرجەستە مامەڵەی لەگەڵدەكرێ، كە ئەمیش بەهۆی وشەی شەپۆلەوە چواندویەتی بەئاو.

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

٢- خواستن:

ئەم هونەرە هەر لەكۆنەوە بەكارهێنراوە و پێناسەی جۆراوجۆری بۆ كراوە، هونەرێكی گرنگی ڕونبێژییە لەسەر بنچینەی لێكچواندنی دو شت كاردەكات، بەڵام ((جیاوازی لەگەڵ لێكچواندن لەوەدایە، كە لە خواستندا تەنها یەک لایەن دەردەكەوێت، كاریگەرییەكەشی لە لێكچواندن زیاترە، چونكە خواستن گۆڕینێكی ڕوتی واتا نییە، بەڵكو گۆڕینی سروشتی واتایە، گواستنەوەی واتای زەینییە بۆواتای هەڵچونی)) (ئەحمەد: ١٧٦)، لێرەدا توانا و شارەزایی شاعیر دەورێكی گرنگی هەیە، كە چۆن بتوانێت ئەزمون و سۆز و ئەندێشەی خۆی بە شێوازێكی قوڵ و نوێ دەربڕێت، لەڕێگەی دۆزینەوەی پەیوەندی نێوان شتە دور و لێک جیاوازەكان، هەروەها خواستن بریتییە لە ((بەكارهێنانی وشەیەک بۆ دەربرینی مانایەكی تر بێجگە لە مانای دروستی وشەكە بەمەرجێ پەیوەندی نێوان مانای دروست و مانای خوازەی وشەكە وێچون بێت، ئەبێت نیشانەیەكیش هەبێ كە ئێمە مەبەستمان بەم وشەیە مانا خواستراوەكەیە نەک مانا دروستەكە)) (گەردی، ١٩٧٢: ٦٩) واتە خواستن ئەدگارێكی گرنگە بۆ دروست كردنی لادانە واتاییەكان خوێنەر بە سەرنجدانی ورد دەتوانێت بە تەواوی دو لایەنەكە بدۆزێتەوە، بۆ دەستخستنی واتای خواستراو، ئەمەش بە ڕەچاوكردنی ئەو دەوروبەر(سیاق)ە زمانییەی، كە وشەكەی تێدا بەكارهاتوە، چونكە هەندێ وشەو دەستەواژە بەبێ لەبەرچاوگرتنی دەوروبەرەكەی نادۆزرێتەوە،

هەندێک لەو خواستنانەش بەهۆی ئەوەی لە دێرزەمانەوە بەكارهاتون و بەكاردێن و زۆر دوبارەدەبنەوە، بەلای خوێنەرەوە سەرنج ڕاكێش نییە و پێی سەرسام نابێ، چونكە توشی ڕامانی ناكا و هەر زو دركی پێدەكات، وەک چواندنی (مرۆڤی فێڵباز بە ڕێوی، یان مرۆی ئازا بە شێر، یان ڕوی یار بە مانگ و گوڵ...هتد) ئەمانە زۆر بیستراون و گوێگر و خوێنەر یەكسەر دەزانێت كێت مەبەستە، بەڵام لەشیعری نوێدا وێنەی نوێ و جیاواز دەخوڵقێت پەیوەندی نێوان لایەنە ئاشناكان تێكدەدرێ و سەرلەنوێ پەیوەندی تازە لە نێوان واژەكاندا دروست دەكرێتەوە، خواستنەكان زیاتر چڕدەكرێنەوە بە جۆرێک نامۆ و نوێ بن، پێشتر نەبیسترابێ و بەرچاو نەكەوتبێت، پەیوەندییە لۆژیكییەكانی نێوان شتەكان ون دەكات.

خواستن لەڕوی ئەركەوە ئەم ئەركانە دەبینێت:

أ- هەستگۆڕكێ: بەكارهێنانی یەكێک لە هەستەكانە لە بری هەستێكی تر، واتە گۆڕین و ئاڵوگۆڕكردنی سیفەتی هەستەكانی (بینین، بیستن، تامكردن، بۆنكردن، بەركەوتن) و وەرگرتنی ئەركی هەستێک لەبری هەستێكی دیكە، بۆ نمونە گۆڕینی هەستی بینین بە بیستن، واتە شتێک بە چاو دەبینرێت، بەڵام شاعیر ڕۆڵەكەی دەدات بە گوێ ((هەستگۆڕكێ دەبێتە ئامرازێک لە ئامرازەكانی بەتاڵكردنی پەنگ خواردوی دەرونیی كە بە هۆی واتا زمانییەكانەوە ئاستەمە)) (گەردی، ٢٠٠٤: ١٣١) كاتێک شاعیر دەیەوێت شێوازێكی شیعری كاریگەر و بەجۆش لەسەر دەرونی خوێنەر دروست بكات، دەبێت دەستكاری ئەو سیما جێگیرەی كەرەستەكانی زمانی ئاسایی بكات، سیفەتێک دەداتە

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

پاڵ ئەو شتەی، کە بنەڕەتدا پێچەوانەی سروشتی ئەو شتەیە، ئەمەش بۆ جوانکردن و بە چێژکردنی شیعرەکەیە، چونکە ئاڵوگۆڕکردنی هەستەکان ((یەکێکە لەو لادانانەی کە شاعیر لە زمانی شیعردا بەرپای دەکات، چونکە هەستگۆڕکێ خۆی لەخۆیدا لادانە لە زمانی باو، دورکەوتنەوەیە لە قسەی ڕۆژانە)) (سلێوە: ٨٢).

شاعیر ئەم هونەرەشی بەشێوەیەکی جوان و سەرنج ڕاکێش لە بنیاتنانی چەند وێنەیەکی هونەری بۆ گەیاندنی کۆمەڵێک پەیامی سیاسی و کۆمەڵایەتی و مرۆڤایەتی بەکارهێناوە، وەک لەم نمونەیەدا دەڵێت:

جیاوازی چییە؟ سەگەلێ،

شوێن پێی نیشتمان پەروەرێکی یاخی

هەڵگرن؟

نهێنی ڕازی غەریبەیەک بۆن بکەن؟

بە لێدان و ترپەی دڵی ژنە عاشقێ بوەڕن؟ (٢٠١٣: ١٧٠)

لەم شیعرەدا هەستی بیستن و بۆنکردن ئاڵوگۆڕی پێکراوە، وەک ئاشکرایە نهێنی و ڕاز پەیوەندی بە درکاندن و بیستنەوە هەیە، بەڵام شاعیر بەشێوەی پرسیارکردن ئەم هەستەی گۆڕیوە بۆ بۆنکردن، بەمەش خوێنەر توشی تێڕامان دەکات، هەروەها لە شیعرێکی تردا ئەم هونەرەی بۆ پەیامی نیشتمانی بەکارهێناوە و دەڵێت:

لە کەرکوک..

بۆنی داگیرکردن،

قێزەونترە..

لە بۆگەنی نەوت (٢٠٢١: ١٧٤)

ئەمجارە شاعیر هەستی بۆنکردن و بینینی ئاڵوگۆڕ پێکردوە، داگیرکردن حاڵەتێکە بەچاو دەبینرێت و هەستی پێدەکرێت، بەڵام شاعیر هەستی بۆنکردنی بەکارهێناوە و بەراوردی کردوە بە بۆنی نەوت.

ب- بەمرۆڤکردن: شاعیر لەڕێگەی ئەم هونەرەوە چەندین تابلۆی جوانی کێشاوە، وەک:

سۆمای چاومان داهات، تا ئازادی گەیشت

ئەو کەهات تارمایی لاوێکی بەفرین بو

بەتفەنگێکی دارشوشەوە

لەو شاخانەوە دابەزی و

لە شارێکی جەنجاڵدا بزر بو

کاتێ لەناو جەنگاوەرانی

شەڕی ناوخۆدا

بەپیری دۆزیمانەوە

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

لەو ساتەوە ڕەنگی کفن و

بۆنی خوێنی لێنابڕێ (٢٠١٣: ٢٨-٣١)

ئازادی یەکێکە لە بابەتە سەرەکییەکانی شیعری (عەبدولقادر سەعید) ئەو لەم شیعرەدا باسی ئەو ئازادییە دەکات، کە لە دوای ڕاپەڕینی بەهاری (١٩٩١) لە باشوری کوردستان بەدی هات، ئەو دوجار ئازادی دەکات بە مرۆڤ سەرەتا کە دێت لاوێکە بە تفەنگێکی دارشوشەوە "جۆرێکی کلاشینکۆڤ شوێن دەستەکانی لە جۆرە دارێکی ڕەونەقدار دروستکراوە لەناو ئارەزومەندانی بواری چەکدا بە دارشوشە ناسراوە" لەناوشاردا بزر دەبێت، کە بزربون تەنها بۆ شتی بەرجەستە بەکاردێ، بەڵام شاعیر خواستویەتی بۆ ئازادی کە وشەیەکی واتاییە، دوایی لە کاتی شەڕی ناوخۆدا پیر دەبێت، کە پیربونیش سیفەتی مرۆڤ و گیاندارانە و بۆ ئازادی خوازتراوە، لێرەدا شاعیر پەیوەندییەکی جوان و نوێی لەنێوان دانەی شیعری (ئازادی و پیربون)دا دروستکردوە، کە ئەم وێنانە نوێیەتی خۆیان دوبارە دەکەنەوە، کە ئەمەش لە ڕێی ئەم هونەرەوە بەرجەستە بوە، هەروەها لە دەقێکی تردا دەڵێت:

جەللاد، فەرمان بە مەرگ دەکات بڕوات.

دەڕوات..

فەرمان دەکات بوەستێت،

دەوەستێت.

فەرمان دەکات بگری،

دەگری..

فەرمان دەکات پێبکەنێت،

مەرگ پێناکەنێت. (٢٠٢٠: ٤٨)

(ڕۆیشتن، وەستان، گریان، پێکەنین) هەمویان سیفەتی مرۆڤن، بەڵام شاعیر خواستویەتی بۆ وشەیەکی واتایی، کە ئەویش (مەرگە) هەروەها مەرگی چواندوە بە مرۆڤێک لەژێر فەرمانی مرۆڤێکی تردایە، کە ئەگەر مەرگ هەمو فەرمانەکانی تر جێبەجێ بکات ئەوا فەرمانی پێکەنین هەرگیز جێبەجێ ناکات، چونکە مەرگ سامناکترین شتە بۆ ژیانی هەمو زیندەوەرێک، بەم شێوەیە مەرگی چواندوە بە مرۆڤێکی دڵڕەقی گرژومۆن.

ج- بەئاژەڵکردن: شاعیر بەهۆی خواستنی سیفەتی ئاژەڵەوە نمونەی جوانی بەرجەستەکردوە، وەک لیرەدا دەڵێت:

گومانم هەیە لە جەنگ..

تەنانەت جەنگە ڕەواکان

وەک گومان لەو مارەی

١٦/ ٣/ ١٩٨٨

خزاندمانە هەڵەبجەوە و

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

ماڵ بە ماڵ گەستنی!؟ (٢٠٢٠: ٧٠)

هەڵەبجە ئەو خەمە قوڵەیە، کە زیاتر لە هەرکەسێک هەستی شاعیران دێنێتە جۆش (عەبدولقادر سەعید)یش کارەساتەکانی هەڵەبجە و ئەنفال پانتاییەکی فراوان لە دیوانەکانی داگیر دەکات و بە شێوازێکی ئەدەبی و هونەری بەرز لە بارەیانەوە نوسیونی، وەک لەم شیعرەدا دەبینین (مار)ی خواستوە بۆ ئەو چەکە کیمیاوییەی لە (١٦/ ٣/ ١٩٨٨) هەڵەبجەی پێ بۆردومان کرا و بەهۆیەوە هەزاران کەس گیانیان لەدەستدا، یاخود لەم دەقەدا دەڵێت:

جەنگ وا زو دەسپێناکات

تا هەمومان مەشقی

وەڕینی سەگ و

لورەی گورگ .. تەواو نەکەین (٢٠٢٠: ٤٩)

مرۆڤدۆستی و دژی جەنگ بون سیمایەکی دیاری سەرجەم تێکستەکانی (عەبدولقادر سەعید)ە ئەو نەک هەر باوەڕی بە جەنگ نییە، بەڵکو ئەوانەشی جەنگ هەڵدەگیرسێنن بە دڕندە ناویان دەبات، وەک ئاشکرایە پێش دەسپێکردنی جەنگ سەربازەکان دەبێت مەشق بکەن، بەڵام شاعیر ئەم تایبەتمەندییەی مرۆڤی خواستوە و داوەتی بە سەگ و گورگ، بەمەش ناشیرینی و ناپەسەندی جەنگمان نیشاندەدات.

د- بەڕووەککردن: خواستنی سیفەتی ڕوەکە و بەخشینێتی بە شتەکانی تر، وەک ئەم نمونانە:

کەس ناتوانێت بەرد لە درەختی

بەرزی مێژومان بگرێت

بێئاگا

لەئەوەی بزانین

کە درەختی شانازی

ئەم مێژوە

ز

ڕ

ە (٢٠١٨: ٤٦)

درەخت و مێژو هیچ ڕێککەوتنێکی واتایی لەنێوانیاندا نییە، بەڵام کە زانیمان ئەمە خواستنە و شاعیر مێژوی لەشوێنی دارێکی بەرز داناوە، ئەو کات بە ئاسانی پەیوەندی نێوان دار و مێژو دەردەکەوێت، کە شاعیر مێژوی خۆیانی بە دارێکی بەرز چواندوە، کە کەس ناتوانێ بەردی تێبگرێت، بەڵام هەرخۆی ئەوە ڕادەگەیەنێ کە ئەم درەختە باڵا بەرزە (زڕە) زڕ بەو دارو درەختانە دەوترێ کە (بەر)یان نییە، کەواتە شاعیر مێژوی خۆیانی بە درەختێکی زڕ چواندوە، هەر تایبەت بەم هونەرە شاعیر دەبێژێ:

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

مەمکەکانت..

دو هەناری دەنک هەڵوەریون

هەردەنکەی ڕۆژگارێک خستویەتییە خوارەوە.

هەر جارێ بەو ڕێیانەدا دەچمەوە کە پێکەوە

ڕۆژگارەکانمان تیا بەرێکرد..

بیری شیرینی ئەو دەنکە هەنارانە دەکەمەوە. (٢٠٢٠: ١٣١)

دەشێ ئەم ئەندامەی لەشی ئافرەت لە شێوەدا لە هەنار بچێت، بەڵام شاعیر دەڵێ هەناری دەنک هەڵوەریو، کە ئەمە خواستنەکەیە و مەبەستی شاعیرە، کە بە خۆشەویستەکەی بڵێ ئێستا پیر بویتە و مەمکەکانت پوکاونەتەوە وەک چۆن هەنار کاتێ دەنکەکانی تیادا نامێنێت شێوە بازنەییەکەی لەدەست دەدات و گۆڕانکاری بەسەردا دێت.

ھ- بەتەنکردن: شاعیر ئەم هونەرە خواستنەشی لە شیعرەکانیدا بەرجەستە کردوە و دەڵێت:

شاعیرەکان خەون دەبینن

لە خەونیاندا

ئازادی ڕوت دەکەنەوە

نیشتمان لە ڕەنگی تۆخی ئازادی..

هەڵدەکێشن

بە گوڵی وشە باخچەیەک لە ئازادی

گوڵڕەنگ دەکەن. (٢٠١٣: ١٤٧)

(ئازادی) لەگەڵ کاری ڕوتکردنەوەدا ناگونجێ یان ئازادی تەنێکی بەرجەستە نییە تا بتوانرێ ڕوتبکرێتەوە، لەڕوی واتاییەوە بە ڕستەیەکی نادروست دادەنرێت، وە نە نیشتمانیش تەنێکی وەهایە تا بتوانی ڕەنگی بکەی وە نە ئازادیش ڕەنگی هەیە تا نیشتمان لەو ڕەنگە هەڵکێشی، هەروەها وشەش گوڵ نییە تا باخچەی پێدروست بکرێت، بۆیە هەمو ئەم وشانە خواستراون بۆ شوێنێک کە شوێنی خۆیان نییە، شاعیر وشەی (ئازادی) کە وشەیەکی واتاییە چەندجارێک و بەشێوەیەکی جوان بەرجەستەو بەتەنی کردوە، جارێک بە ڕوتکردنەوە و جارێک بە ڕەنگکردن و جارێکیش لە گوڵڕەنگکردنی باخچەیەکدا، یان لەم دەقەدا دەڵێت:

بەختەوەریم دایە دەم بای ڕۆژگارەوە

چاوەڕوانی ئاشتی دوای هیچ خوێنڕژان و

کۆکردنەوەی شوشە شکاوەکانی ڕوح ناکەم

ئیدی بەهیوای چاوە دۆزەخییەکانی ئەو نیم (٢٠٠٥: ٢٧)

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

(بەختەوەری) وشەیەکی واتاییە و کەرەستەیەکی لەو جۆرە نییە، کە بتوانرێت بدرێتە دەم باوە، بەڵام شاعیر کردویەتی بە تەنێکی بەرجەستە و بارستاییەکی وای پێداوە، کە بای ڕۆژگار بردویەتی، یان (ڕوح) کە ئەویش وشەیەکی واتاییە و شاعیر کردویەتی بە شوشەی شکاو، واتە دوای شکاندنی شوشەی دڵ و ڕوح ئیدی من چاوەڕوانی ئاشتیت لێناکەم و بە هیوای تۆوە ناژیم.

٣- دژیەکی:

یەکێکی تر لەو هونەرانەی لادانی واتایی دروست دەکات، دژیەکییە، کە لەم بارەیەوە "موحسین گەردی" دەڵێت: ((دژیەک کۆکردنەوەی دو واژەی دژ بەیەکە لە واتادا، ئەگەر دو مانا دژ بەیەکەکە لە نێوان دو واژەی ئەرێدا بون، دەبێ بە دژبەیەکی ئەرێ، ئەگەر دژبەیەکەکەش لە دو واژەی ئەرێ و نەرێدا بون ئەوا پێی دەڵێن دژبەیەکی نەرێ، ئەوەیە کە وشەیەک لە هەردو وشەکان بەهۆی ئامرازی وەک (نە، نا، مە) ببێ بە نەرێ)) (گەردی، ٢٠١٣: ٣٢٤).

هەروەها د. ئیدریس عەبدوڵا لە کتێبی (جوانکاری شیعری نوێی کوردی) دا دەربارەی دژیەک دەڵێت: ((یەکێکە لە هونەرەکانی جوانکاری واتایی، لای عەرەبەکان بە زاراوەی (الطباق والمطابقة، والتطبیق والتضاد والتكافوء) ناودەبرێت، بریتییە لە کۆکردنەوەی دو وشە، کە ئەو وشانە لەڕوی واتاوە دژ و پێچەوانەی یەکبن، بۆ نمونە: ڕەش و سپی، پاک و پیس، جوان و ناشرین... هتد)) (عەبدوڵا، ٢٠١٢: ٨٧)

د. محەمەد مەعروف لە ژێر ناوی (پێکدادانی واتایی)دا باس لە دژە واتا دەکات و دەڵێت: ((بریتییە لە هێنانەوەی دو وشە کەلە هەندێ سیمادا دژ بەیەکتر دەوەستن، مەبەست بەخشینی واتایەکی نوێیە، دەتوانین سێ جۆری دەستنیشان بکەین:

١- **ناتەبایی:** کەمترین جۆری پلەی پێکدادانی تێدایە، زۆرجاریش بریتییە لە بەکارهێنانی وشەیەک لەجیاتی وشەیەکی هاو واتا یا وشەیەکی نزیک لە خۆی ئەویش بەشێوەیەکی کە لەگەڵ وشەدا نەگونجێت.

٢- **دژەڕۆیی:** بەرامبەرکردنی دو وشەی دژ واتایە، کە واتایەکی نوێ دروست دەبێت.

٣- **نەگونجان:** بەرزترین پلەی بەیەکدادانی واتاییە، چونکە زۆر بەزەحمەت وەرگر پەیوەندی واتایی بۆ دەدۆزێتەوە، کە هەندێ جار ڕێککەوتن لە لێکدانەوەی دروست نابێت)) (سەعید: ٣١٩).

واتە دەکرێ بڵێین (دژیەک) و (دژواتا) تا ڕادەیەک لێک جیاوازن دژیەکەکان ئەوانەن کە ڕێکوپێک وشەکان پێچەوانەی یەکترین، وەک (تاڵ و شیرین، بەهەشت و دۆزەخ... هتد)، بەڵام دژواتاکان ئەو وشە و دەستەواژانەن، کە شاعیران هەر بە وشە دژەکان و بەجۆرێکی تر دایدەڕێژن و مانایەکی نوێتر دەبەخشێت و پێی دەوترێت (دژەڕۆیی)، کە بریتییە لە ((لە بەرامبەر کردنی دو وشەی دژ واتا، کە واتایەکی نوێ دروست دەبێت، ئەم دژەڕۆییە لەناو هونەرەکانی ڕەوانبێژیدا بە(ئۆگزیمۆرون) دەناسرێت)) (عەبدوڵا: ١٥٣)، واتە لە دژەڕۆییدا دو وشەی دژیەک، کە پێکەوە دێن دەستەواژەیەک دروست دەکەن وەک (وشکێکی تەڕ، پێکەنینی گریاناوی، ناشرینی جوان... هتد)، کە ئێمە هەوڵ دەدەین لە هەردو جۆرەکە نمونە وەرگرین:

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

جەنگ چیرۆکێکی درێژە

پێچەوانەی هەمو چیرۆکەکان

نەزانەکان لەسەرەتاوە و

زاناکان لە کۆتاییەوە دەیخوێننەوە (٢٠٢٠: ٥١)

هەریەک لە وشەکانی (زانا و نەزان، سەرەتا و کۆتایی) دژبەکن و وشەی فەرهەنگین و شاعیر لە چوارچێوەی ئەم شیعرەدا پێکەوە گرێی داون، هەروەها شاعیر لە دەقێکی تردا و بەشێوەیەکی ئیجگار چڕ وشە دژ یەکەکانی یەکخستوە و دەڵێت:

شەڕ بەردەوامە..

تاک تاک،

ئازاکان بۆ مەرگ دەگرین

پۆل پۆل..

ترسنۆکەکان

بۆ ژیان پێدەکەنن!؟ (٢٠٢٠: ٩١)

شاعیر بە ئاگاییەکی تەواوەوە ئەم هەمو وشە دژبەیەکەی لەیەک شیعردا کۆکردوەتەوە و هەریەک لە وشەکانی (پۆل پۆل – تاک تاک) و (ئازا – ترسنۆک) و (مەرگ – ژیان) و (گریان – پێکەنین) دژ یەکن.

جۆرێکی تری دژواتاکان ئەو جۆرەیە، کە ئەو دو وشە یان دەستەواژە دژەی کە شاعیر بەکاری هێناوە بەو شێوەیەو پێکەوە لە فەرهەنگی زمانەکەدا نییە، بەڵکو شاعیر خۆی دروستی دەکات و لە ئەنجامیشدا بەو دەستەواژە نوێیە وێنەیەکی نوێ دێتەئاراوە، هەروەک لە شیعری (وڵاتەکەم)دا شاعیر دەستەواژەیەکی نوێی بەکارهێناوە، کە ئەویش (نیشتمانە ئاوارەکەم)ە تیایدا دەڵێت:

ئای نیشتمانە ئاوارەکەم

لە عەزرەتت چەندین پێوەندم کۆن کرد و

تۆ هەر دیلی

ئەی نیشتمانە دیلەکەم

تۆ لە مەرگی شەهید دەچی

هەمو ڕۆژێ بە چرای بیر

تازەترین داستانی خۆت دەنوسی. (٢٠٠٥: ١١٨)

ئەکرێ نیشتمان داگیر بکرێ، ئەشێ دیل بکرێ، ئەگونجێ کاول بکرێ، بەڵام هەرگیز نیشتمان ئاوارە نابێ، ئاوارەیی بۆ کاتێکە لە نیشتمان دوری، ئەدی نیشتمان خۆی چۆن لە خۆی دور دەبێت؟ خوێنەر کاتێ ئەم

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

دەستەواژەیە دەخوێنێتەوە توشی ڕامانێکی قوڵ دەبێت، شاعیر بەم دەستەواژە دژ بەیەکە وێنەیەکی تازەمان نیشان دەدات، یان لەم شیعرەدا دەڵێت:

تەنیایی بەردی فێری

بێدەنگی کردوە

تەنیایی پڕە لە ژاوەژاو،

ئەگەر دەمی هەراشی..

خەیاڵ دانەخەیت. **(٢٠٢١: ٨٠)**

شاعیر سەرەڕای ئەوەی تەنیایی بە مرۆڤکردوە و سیفەتی فێرکردن، کە تایبەتە بە مرۆڤ داویەتی بە تەنیایی، هەروەها تەنیایی کە نیشانەی بێدەنگییە ئەم وێنەیەکی نوێی لێدروست کردوە بەوەی (تەنیایی پڕە لە قەرەباڵغی).

ئـــەنـجــام

١- لادان دەرچون و دورکەوتنەوەیە لە زمانی باوی ڕۆژانەی خەڵک و تێکشاندنی یاسا و دەستورەکانی زمان، وە دوبارە بنیاتنانەوەی ئەم زمانە بە شێوەیەکی هونەری و ئیستاتیکی، تا نوسەران و شاعیران لەم ڕێگەیەوە ئەو بیر و هەست و ئەندێشانەی، کە هەیانە بە شێوەیەکی ئەدەبیتر و سەرنجڕاکێشتر دەریببڕن.

٢- لادانی واتاییش یەکێکە لەو بنەمایانەی، کە دەورێکی گرنگ و بەرچاوی هەیە لە ڕەنگدانەوە و بەرجەستەکردنی لادانی شیعری لە نێو پێکهاتەکانی دەقی شیعریدا، کە شاعیر زۆر بە ئاگایانەو لێزانانەوە ئەم کارەی کردوە.

٣- بە خستنەڕوی نمونە شیعرییەکان و شیکردنەوەیان ئەوەمان بۆ ڕون دەبێتەوە، کە شاعیر زۆربەی جۆرەکانی لادانی واتایی لە شعیرەکانیدا بەرجەستە کردوە، وەک هونەرەکانی (لێکچواندن و خواستن و دژەرۆیی)، کە هەریەک لە لێکچواندن و خواستن (بەمرۆڤکردن و بەئاژەڵکردن و بەڕوەککردن و بەتەنکردن و هەستگۆڕکێ) دەگرێتەوە.

٤- شاعیر لە ئەنجامی بەرجەستەکردنی لادانە واتاییەکان، چەندین وێنە و دەستەواژەی نوێی بەرهەمهێناوە، وەک (نیشتمانە ئاوارەکەم، بۆنی داگیرکردن، شوشە شکاوەکانی ڕوح، ڕوتکردنەوەی ئازادی ...)، هەریەک لەم فرێزانەش لەسەر ئاستی سیمانتیک بەهۆی بەزاندنی واتایی و لادان لە کۆت و مەرجە باوەکان بەرهەمهێنراون.

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

Semantic Deviations in "Abdulqadir Saeed's" Poetic Texts

Fazil Majed Mahmud[1] - **Sangar Askar Muhammad**[2]

[1+2]Department Kurdish, College of Education, University of Charmo, Chamchamal, Kurdistan Region, Iraq.

Abstract:

Deviation is one of the characteristics that the poet uses in the construction of the poetic text and through it to express thoughts, feelings and emotions, but this expression in a language completely different from ordinary language, so the poet resorts to using an interesting language. Meanwhile, semantic deviation plays a significant role in giving poetry aesthetics. In this regard, our research entitled (Semantic Deviations in Abdulqadir Saeed's Poetic Texts) attempts to answer the question of whether he has been able to artistically express semantic deviations in his poetic texts. Finally, the results, sources used and a summary of the study are presented in English.

Keywords: Deviation, Semantic Deviation, Comparison, Desire, Contradiction.

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

سەرچاوەکان

ئەحمەد، سافیە محەمەد (٢٠١٣) لادان لە شیعری هاوچەرخی کوردی، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر

ئەرستۆتڵس (٢٠٠٥) هونەری شیعر، وەرگێڕانی، حەمید عەزیز، چاپخانەی ڕاز، سلێمانی

ئەدۆنیس (٢٠٠٧) ئەفسونکاری وشەکان، وەرگێڕانی- عەبدولموتەلیب عەبدولڵا، چاپخانەی منارە، هەولێر.

دزەیی، عەبدلواحێد مشیر (٢٠٠٩) وتاناسی- چەند لێکۆڵینەوەیەکی سیمانیکی و پراگماتیکییە، دەزگای موکریان، هەولێر.

سەعید، ناز ئەحمەد (٢٠١٣) لادان لەشیعری لەتیف هەڵمەت، چاپخانەی بینایی, سلێمانی

سڵێوە، هاوژین (٢٠٠٩) بنیاتی وێنەی هونەری لە شیعری شێرکۆ بێکەسدا، سلێمانی.

سەعید، عەبدولقادر (٢٠٠٥) ژنێ لەوپەڕی جوانیدا، چاپخانەی شڤان، سلێمانی

سەعید، عەبدولقادر (٢٠٢٠) گوێگرتن لە بێدەنگی.

سەعید، عەبدولقادر (٢٠٢١) نیشتمان پێناکەنێت، چاپخانەی چوارچرا، سلێمانی

سەعید، عەبدولقادر (٢٠١٣) شاعیرێ وێنە دەکێشێ

سەعید، عەبدولقادر (٢٠١٨) بەخۆکوشتنەوە سەرقاڵم، چاپخانەی کارۆ.

عەبدوڵا، ئیدریس (٢٠١٠-٢٠١١) شێوازو شێوازگەری، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر.

عەبدوڵا, ئیدریس (٢٠١٢) جوانکاری شیعری نوێی کوردی. چاپخانەی هێڤی. هەولێر.

عەبدوڵا، عەبدلسەلام نەجمەدین (٢٠٠٨) شیکردنەوەی دەقی شیعری لە ڕوی زمانەوانییەوە، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر.

فەتاح، محەمەد مەعروف (٢٠١٠) لێکۆڵینەوە زمانەوانییەکان، کۆکردنەوەی، شیروان حسێن خۆشناو – شیروان میرزا. هەولێر.

فەتاح، محەمەد مەعروف (٢٠٠٧) زمانی شیعری و ڕوانگەیەکی زمانەوانی و پراگماتیکی، بۆ کۆنفرانسی زمان بەشی کوردی.

کانەبی، دلێر سادق (٢٠٠٩) هەندێ لادانی زمانی لای سێ شاعیری نوێخوازی کورد(ئەنوەر مەسیفی، نەوزاد ڕەفعەت، فەرهاد پیربال). چاپخانەی خانی. دهۆک

گەردی، عەزیز (١٩٧٩) ڕەوانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا (واتاناسی)، چاپخانەی کاکەی فەلاح، بەرگی سێیەم. سلێمانی.

گەردی، عەزیز (١٩٧٢) ڕەوانبێژی لە ئەدەبی کوردیدا، چاپخانەی جاحظ، بەرگی یەکەم، بەغداد.

گەردی، سەردار ئەحمەد حەسەن (٢٠٠٤) بنیاتی وێنەی هونەری لە شیعری کوردیدا، ١٩٧٠-١٩٩١، چاپ و پەخشی سەردەم، سلێمانی.

گەردی، موحسین ئەحمەد مستەفا (٢٠١٣) بەهاری ڕەوانبێژی (واتاناسی، ڕونبێژی، جوانکاری)، چاپخانەی نارین، هەولێر.

یەعقوبی، عەبدلخالق (٢٠٠٥) دەنگی بلورینی دەق، چاپخانەی ڕاز، سلێمانی.

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8

جان كۆهين (١٩٨٦) بنيه اللغه شيعرييه، ترجمه - محمد الوالى و محمد العمرى، مغرب.

عياشي، منذر (٢٠٠٩) الأسلوبية و تحليل الخطاب، مركز الأنماء الحضاري، دمشق.

پ- کتێب بە زمانی فارسی

سەفەوی، کۆرش (١٣٧٢) از شناس به ادبيات، جلد اول، تهران.

مستەفا، ئاسۆ عومەر (٢٠٢١) ئیستاتیکای لادانی زمانی لە کۆ شیعری (ژەنەڕاڵی خۆشەویستی)ی محەمەد کوردۆدا، گۆڤاری زانکۆی ڕاپەڕین، بەرگی(٨) ژمارە (١).

قادر، شێرزاد عەبدوڵا (٢٠١٤) لادان لە شیعری ڕەفیق سابیر، زانکۆی سلێمانی، نامەی ماستەر.

Original Article / Doi: 10.26750/Vol(10).No(2).Paper8